

A la gueta la llingua estándar

X. LL. GARCÍA ARIAS

LES NORMES ORTOGRÁFIQUES

L'asturianu comu llingua escrita tien na Edá Media les sos primeres manifestaciones lliteraries. De toes maneres, de magar entós, nun se llogró una normativa acordies coles necesidaes de les sociedaes modernes. Dende'l medioevu los nuestos testos asoleyen la so inseguridá gráfica, delles vegaes con contradicciones nidies propies del ruin desendolcu d'aquelles dómines. Pero vese que, adules, va derrompiéndose un camín qu'empobina a un tipu llingua escrita más iguáu, xeneralmente rellumando los trazos de los dialeutos centrales del dominiu; mesmamente los documentos fechos nes fasteres occidentales van dexando averaos aspectos vivos entá na fala de güei, comu los díptongos *ei*, *ou*, p'axuntase a los que van coyendo más puxu pel restu'l país.

Llueu, dende'l sieglu XVII qu'entama la nuesa lliteratura moderna, fasta los nuevos díes, anque nun s'algame una xuntura dafechu na escritura, vese qu'unes memes pautes alienden el facer de los escritores. Ye cierto que nello collabora'l modelu forasteru (castellán) pero nun lo ye menos qu'hai un naguar nidiu nos escritores comu dexará ver a les clares la primera antoloxía conocida, la de 1839, obra de Caveda y Nava, qu'arrecueye testos dende'l sieglu XVII.

Anque nun foi muncha la reflexión científica so la llingua y la so escritura bien ta dexar afitao que daqué d'esto se fexo y asina, ye un exemplu namái, les vacilaciones pa representar gráficamente /s/ pasen per ufiertes variaes comu "ss", "xs", "xj", "xh", "x", fixándose llueu col trunfu de "x".

Sabemos que'n 1869 Junquera Huergo tenía iguada una *Gramática* de la llingua pero ésta, anque citada decuandu, enxamás vio la lluz.

En 1886 asoleyará'l que foi reutor de la Universidá d'Uviéu, Fermín Canella, los sos *Estudios Asturianos (Cartafueyos d'Asturies)* y, anque curtios nesti sen, nun dexen de tener interés los sos aspectos morfolóxicos, sintácticos, prosódicos y ortográficos. Foi la so aportación enforma meyor que la ufiertada darréu por A. Rato y Hevia que, criticando'n 1891 la "ortografía" de Junquera Huergo por "castellana", darámos conocencia de les sos particulares idees muncho más razonables al soleyar el so vocabulariu

na citada fecha que cuando unos años enantes, 1884, empobinare una carta al daque-lla Presidente de la Real Academia Española.

Yá nesti sieglu destaca l'afitamientu del Secretariu de la denomada *Real Academia Asturiana de Artes y Letras* al llantar: “El problema lingüístico del bable le vamos a ventilar nosotros en la Academia Asturiana, fijando sus leyes gramaticales y fonéticas, regularizando sus apóstrofes y afijos, su ortografía y prosodia y señalando su origen etnográfico; cultivando preferentemente el bable clásico central, depurado de voces extrañas y de los subdialectos que le afean”.

La curtia vida d'esta Academia nun foi sofitu onde encontrar la llingua escrita comu tampocu nun foron pa ello otros autores que naguearen por una normativa.

Habrá aguardase a la renacencia de los años 70 pa que'l problema de la xuntura gráfica s'adientre per un camín con nicios de xeneral aceptación.

EL DICCIONARIU

Pero al mesmu tiempu que la esmolición poles normes ortográfiques, ye xeneral la de los qu'allampien pol *Diccionariu*, símbolu pa muchos non sólo de la xuntura de la llingua sinón de la so mesma esistencia.

El procuru naz polo menos con Xovellanos, a lo cabero'l sieglu XVIII, por más que, comu otros de los sos proyeutos culturales, quede ente dolco y la media manta al nun se dar les condiciones afayaíces pa llevalu alantre.

Pero dende Xovellanos fasta güei la idea del diccionariu foi daqué afalagao por muchos y puen vese, de magar entós, dos postures dixebraes na recoyida del léxicu asturianu. El conceutu unitariu del idioma llevó a dellos a enfotase nuna obra xeneral; asina ha entendese'l llabor del yá citáu Junquera Huergo cuyu diccionariu tampocu nun se verá asoleyáu; tamién el de Pepín de Pría, cola mesma murnia suerte. Apai-cerá un vocabulariu d'Apolinar Rato (1891) pero tien a la so escontra'l ruin rigor al entremecer aspectos sincrónicos con otros namái afitaos na documentación.

En sen contrariu hailos que siguen una llinia “dialeutolóxica” ufiertando namái los datos d'un espaciu xeográficu llendáu. El facer de Laverde Ruiz y de Vigón enxér-tase nesti tipu trabayos al damos los datos léxicos de San Xurde de Llanes, el primeru, y de Colunga, el segundu; Acevedo & Fernández en 1932 ufierten tamién los de los conceyos a la oriella'l Navia y Eo na llende asturiano-gallega.

Nestes dos posiciones van asitiase llueu na posguerra española los que nagüen por una llingua escrita, con aportaciones xenerales y non siempre riguroses, y los que se venceyen al estudiu dialeutolóxicu fixándose'n llugares bien determinaos.

El resultáu de too ello foi que nun se llograre una obra acabada, acordies coles necesidaes d'un estándar lingüísticu.

L'ACADEMIA Y LES SOS NORMES

Pero si necesaria ye una gramática, una normativa ortográfica y lo mesmo un dic-

cionariu p'afitar el futuru d'una llingua, ente nós entendióse tamién que faía falta un muérganu d'autoridá, referencia cimera nes custiones idiomátiques. Asina yá dende Xovellanos ríspese pol algame d'una Academia, fecha pa los cometíos que daquella diben inxeríos nesti tipu istituciones. A lo llargo'l pasáu sieglu síguese tamién olivando por ella. Otra vegada los nomes de Laverde Ruiz asina comu de Fermín Canella tienen que se traer a cuentu porque foron ellos los que falaren de la so necesidá. La idea repetirás cíclicamente pero la esperiencia xixonosa, enantes citada, de la *Academia Asturiana* nun cuayó; nin les bones idees de García Rendueles, nin el denomáu *Centro de Estudios Asturianos*, nos años venti d'esti sieglu, nin muncho menos el *Instituto de Estudios Asturianos*, surdió dempués de la guerra, diben facer daqué cosa valoratible nesti sen.

Fexo falta aguardar a 1980 pa que'l *Conseyu Rexonal*, daquella muérganu cimera políticu d'Asturies, fexera l'*Academia de la Llingua Asturiana*. El llogru d'esta *Academia*, que supón recoyer el frutu reivindicativu de sociedaes comu *Conceyu Bable*, ye un bon finxu onde se llantarán l'encontu de la normativa que vendrá darréu. N'efectu, en 1981 asoleyarás les *Normes Ortográfiques y entamos de normalización* teniendo qu'escoyer en munchos casos ente les posibilidaes qu'ufierten les *Normes Ortográfiques* (1978), que de mou provisional allumara *Conceyu Bable* y les que servíen a la escritura d'un grupu xente que trabayaba a la vera del *Conceyu d'Asturies de Madrid*.

L'Academia al facer la so normativa va tener presente dos coses fundamente conocies: la situación social qu'arrodiada a la llingua y la dixebra dialeutal del país. Nin lo uno nin lo otro diben ser torgues que nun dexaren andar el camín, pero sí necesaria mira per onde s'empobinar.

El fechu de que la llingua hestórica d'Asturies nun tuviere presente nin nos medios de comunicación, nin nes rellaciones formales de la sociedá; el fechu que la escolarización se fexere'n castellan y que fore ésta la llingua escrita *normal* nel Principáu, llevó a que se dieren unes normes próximes a la so escritura, dempués de too con munchos trazos asemeyaos pol mesmu aniciu llatín.

Al mesmu tiempu razones sociales favorecíen que s'escoyere comu modelu normativu un tipu de variedaes que diben plantear menos problemes d'acceptación. De mano camentábase que cualaquiera de les tres grandes estayes dialeutales de la llingua (central, occidental, oriental) podríen sofitar l'estándar. De toes maneres, una riestra circunstancies llevaba dende enforma atrás a un modelu fónicu y morfolóxicu de tipu central.

Les razones puen esbillase asina: per un llau la tradición escrita féxose, fundamente, acoyendo llargamente les variantes centrales, mesmamente dende la Edá Media comu dixéremos, y anque ye verdá que tamién se da llueu un ciertu cultivu oriental y occidental enxamás algama'l relativu puxu del centru. Paradigmático ye que'l, de xuru, meyor autor asturianu, Pepín de Pría, nació nel oriente, en conceyu de Llanes, sofite la so escritura na cadarma citada.

Pero, amás d'esto, nun hai que s'escaecer de la dixebra de la xente pel país. N'e-

feutu, namái un 2% vive güei nes fasteres orientales y un 14% nes occidentales¹, a la escontra del 80% nes centrales.

Si a ello xunimos que son éstes les mesmes que presenten un dinamismu social mayor, que ye onde s'asitia l'Alministración y los mayores nodios d'industria, comerciu, etc., entenderáse que nun había otra xida favorable.

Hai qu'axuntar a esto qu'unque Uviéu, Xixón y Avilés, a lo llargo'l tiempu los nuedos de mayor xuntura asturiana, nun foron a esparder los sos trazos llingüísticos camudando les llandes llingüístiques, lo cierto ye que les sos fales siéntense perdayuri comu más prestixaes. Pero estes circunstancies favorables al estándar de tipu central lleven inxerida una torga pergrande comu ye'l mayor grau de castellanización llingüística. Castellanización tala nun dexó llugar a un espardimientu de dellos trazos percaracterizaos que queden asina arrequexaos, ensin puxu pa inxerise nel estándar. Asina non tolos trazos centrales s'enxertaron nel modelu escritu comu normativos aunque'l so conxuntu apaeza a vegaes: asina nos conceyos d'Ayer, Llena, Mieres, Riosa, Morcín que presenten un garapiellu de calter perestremáu y bien atopaizu (triple estremación de xéneru nos axetivos -u/-o/-a, "neutru de materia", metafonía por -u, presencia de *ll*, plurales femeninos en -es etc.), mas difícilmente xeneralizable.

De toes maneres, con eses circunstancies sopesaes, paezmos que la llingua modélica foi la más afayaíza que'l momentu social podía dexar escoyer. El modelu de llingua escrita, de toes maneres, nun reproducía dafechu ningún dialeutu concretu del dominiu, a nun ser nel nivel fónicu y morfolóxicu afitáu nes fales del centru, sinón que dexaba una llibertá *dafechu* na escoyeta sintáctica y léxica onde tou tipu d'aportaciones asturianas non sólo yeren almities sinón mesmamente afalaes.

Estes normes, surdies d'una bona conocencia del dominiu, tuvieron el valir de llograr dir allugando u-yos correspuende a delles variantes fonétiques que les descripciones tradicionales foneticistes presentaben comu problema pal algame del estándar. Diríase viendo, pasu ente pasu, que les diferencies nel dominiu, ensin negales, munches vegaes nun yeren mínimamente significatives y que los venceyos qu'entrallazaben yeren muncho más grandes que los que separtaben.

La normativa dada dibuxa nididamente la cadarma de la llingua que se propón comu modélica y dexa llibertá pal cultivu lliterariu (y mesmamente nel primer nivel de deprendimientu escolar) de les variantes fóniques y morfolóxicques dialeutales con tal d'averase a les propuestes gráficas académiques. Esto foi sentío por dellos comu tarrén n'abertal, percucháu pa la nacencia de nuevos estándares; mas de ninguna manera esiste'l peligru citáu si se respeta dafechu la normativa académica. La entidá de les sedadures fóniques y morfolóxicques ye curtia y enxamás torga'l bon entendimientu. La xuntura nes estructures sintáctiques y la llibertá nel emplegu léxicu enxamás alitarrá peligru dalgún pa la llingua xeneral. Llevará más tiempu, ciertamente, afayar una cadarma léxica aceptada perdayuri pero'l so llogru va tar meyor encontáu al facese colles aportaciones de toes partes y col bon emplegu ufiertáu polos cultivadores de la

---

¹ A ello hai qu'axuntar el 4% de xente de fala gallego-asturiana ente los ríos Eo y Navia.

llingua más próxima a les variantes falaes.

A la llarga esti asitiamientu arreyará la llingua con venceyos fuertes. Lo dialeutal nun será torga y l'enriquecimientu léxicu va ser notoriu. Ye ésa, quiciabes, la meyor xida que pue alcontrase nun dominiu onde la castellanización avanza favorecida non sólo pol puxu políticu y social sinón pola cercanía rellativa de los romances castellán y asturianu.

ENANCHAR EL CAMIN

Les normes fasta güei asoleyaes son curties y dexen munchos puntos ensin cinciar. De toes maneres *l'Academia de la Llingua* sigue trabayando na normativización con un facer prudente ufiertando nueves posibilidaes enantes d'apautase dafechu nes soluciones finales. Asina tien redactaes nueves propuestas que cinquen aspeutos talos comu'l vocalismu átonu, prefixos, emplegu de *ll-* nos cultismos, usos estremaos de *per/por* que namái verán la lluz cuando s'amuese'l so valir².

Queden aspeutos importantes ensin cinciar. N'efeutu, la normalización fecha fasta güei sofítose nos datos apelucaos nes monografíes dialeutales, mas vese que yá fai falta fixar dellos aspeutos gramaticales nuevos y, nesti sen, un miembru de la Academia trabaya na igua d'un borrador normativu gramatical que, nel so día, podrá facer de so, o non, la propia Academia.

Necesítase, finalmente, el *Diccionariu Xeneral de la Llingua*, trabayu esti perimportante, pol que se vien olivando abenayá, p'afondar nel caltenimientu de la llingua. Ciertamente anque nel presente hai delles obres de valir distintu nel mercáu, falta un *Diccionariu Normativu*.

La nuesa participar opinión llé vamos a pescanciar que'l llogru debe facese dende los más contrastaos datos ufiertaos pola llarga tradición de recoyida del nuesu léxicu. El material recoyíu fasta güei alcuéntrase cuasi tou nel Departamentu de Filoloxía Española de la Universidá d'Uviéu gracias al trabayu d'un vieyu proyeutu (el *Diccionariu de los Bables*) al que se xuntaron, llueu, otros comu el d'un *Diccionariu Etimolóxicu Asturianu* (DEA). El material equi axuntáu ye'l meyor encontu onde sofitar los proyeutos de *Diccionariu Normativu*.

---

² *Normes Ortográfiques. Amestadures* (I). Uviéu 1987.

BIBLIOGRAFÍA

ALVAREZ, LLUIS XABEL, "La normalización lingüística: cómo y porqué facela". EETT, 2, 1979.

ALVAREZ, LLUIS XABEL, "Cultura asturiana, cultura universal, llingua". LLAA 3 (1982), 4-20.

BOLADO, JOSE, "Atitúes diglósiques exemplares na práutica del movimientu obre-ru asturianu nos años 20 y 30". LLAA 17 (1985), 11-15.

CANELLA, FERMIN, *Estudios Asturianos. Cartafueyos d'Asturies*. Uviéu, 1886.

CANO, ANA MARIA, "Los distintos bables de la región asturiana", ARB, 1980, 36-69.

CANO, ANA MARIA, "Notes llingüístiques sol bable nel Quixote de la Cantabria". EETT 2, 1979, *Verba* 6 (1979), 75-95.

CANO, ANA MARIA./CONDE/GARCIA A./GARCIA G., *Gramática Bable*, Madrid, ed. Naranco, 1976.

CAVEDA y NAVA, JOSE, *Colección de poestas en dialecto asturiano*. Uviéu 1839.

CONCEYU BABLE *Llingua y Cultura*. Mieres 1978.

D'ANDRES, RAMON, "Consideraciones sol bable cultu". LLAA 7 (1983), 29-34.

D'ANDRES, RAMON, "Llingua, dialeutu y estándar llingüísticu". LLAA 10 (1984), 6-22.

D'ANDRES, RAMON, "Aspeutos sociollingüísticos d'una parroquia xixonesa (Devva)". LLAA 14, (1985), 27-37.

D'ANDRES, RAMON, "Un reblaguín na normativización". LLAA 18, (1985), 41-53.

FERREIRO, F./MANZANO, P. X./RODRIGUEZ, U. *Diccionariu básicu de la Llingua Asturiana*, 2.ª, 1985.

FUERTES ACEVEDO, MAXIMO *Bosquejo acerca del estado que alcanzó la literatura en Asturias*. Badajoz 1885.

GARCIA ARIAS, XOSE LLUIS, "Melecina n'Uviéu: otru vieyu testu asturianu". LLAA 18 (1985), 95-110.

GARCIA ARIAS, XOSE LLUIS, *Bable y Regionalismo*, Uviéu 1975.

GARCIA ARIAS, XOSE LLUIS, *Llingua y sociedá asturiana*. Xixón 1984, 2.^a

GARCIA ARIAS, XOSE LLUIS, *Antoloxía de prosa bable*, Uviéu, 1981.

GARCIA ARIAS, XOSE LLUIS, "Informe sobre la lengua asturiana". *Las Lenguas Nacionales en la administración*, Diputación de Valencia. Valencia 1981.

GARCIA ARIAS, XOSE LLUIS, "Las Lenguas minoritarias en la Península Ibérica". *Introducción a la Lingüística*, Madrid, Alhambra, 1982.

GARCIA GONZALEZ, FRANCISCO, "El asturiano oriental", LLAA 7 (1983), 44-56.

GARCIA RENDUELES, ENRIQUE, *Los nuevos bablistas*. Xixón 1925.

- GONZALEZ PRIETO, FRANCISCO, *La vida asturiana e'nun cientu de sonetos*, Xixón 1921.
- JOVELLANOS, GASPARD MELCHOR DE, "Apuntamiento sobre el dialecto de Asturias". BAE 46, 343-349.
- JOVELLANOS, GASPARD MELCHOR DE, "Instrucción para la formación de un diccionario bable". BAE 50.
- JOVELLANOS, GASPARD MELCHOR DE, "Plan para la formación de un diccionario del dialecto de Asturias", BAE 87.
- KONVALINKA, NANCY A., "La situación sociolingüística de Asturias". LLAA 16 (1985), 7-27.
- LAPESA, RAFAEL, *Asturiano y Provenzal en el Fuero de Avilés*. Universidad de Salamanca, 1948.
- LAPESA, RAFAEL, "Tendencias en la normalización del asturiano medieval". EETT 2 (1979).
- LLERA RAMO, FRANCISCO, "Introducción a la sociología del bable". EETT 2 (1979).
- LLERA RAMO, FRANCISCO, "Lengua e identidad colectiva: el caso de Asturias". LLAA 14, (1985), 5-19.
- MENENDEZ PIDAL, RAMON, "El dialecto leonés", en *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 14, 1906; recuéyese'n *El dialecto leonés*, Uviéu, IDEA, 1962, con prólogo y notes de Carmen Bobes.
- NEIRA, JESUS, "Bable". *Gran Enciclopedia Asturiana*, T. II y XV, Xixón 1970.
- PENSADO TOMÉ, JOSE LUIS, "Evaluación del asturiano entre las lenguas de España". LLAA 1 (1982), 28-40.
- RAMOS CORRADA, MIGUEL, *Sociedad y literatura bable*, Xixón, Silverio Cañada ed., 1982.
- RAMOS CORRADA, MIGUEL, "Canales, recipiendarios y entencionalidá na lliteratura'n llingua asturiana". LLAA 17 (1985), 7-10.
- RIO, A. DEL, "Los estudios de Jovellanos sobre el dialecto de Asturias". NRFH 1943.
- RUIZ DE LA PEÑA, ALVARO, *Introducción a la literatura asturiana*. Uviéu, Biblioteca Popular Asturiana, 1981.
- RUIZ DE LA PEÑA, ALVARO, "Diez años de lliteratura asturiana". LLAA 19 (1986) 99-107.
- SANCHEZ VICENTE, XUAN X., *L'evanxeliu'n bable según San Matéu*. LLAA 9, (1984), 20-27.
- SANCHEZ VICENTE, XUAN X., "La lengua de Asturias y el Estatuto de Autonomía". *Las lenguas Nacionales en la Administración*, Diputación Provincial, Valencia 1981.

URIA, JORGE, "Ideología y lengua durante el franquismo: el caso asturiano". LLAA 18 (1985) 41-53.

RATO Y HEVIA, A., *Vocabulario de las palabras y frases bables que se hablaron antiguamente y de las que se hablan en el Principado de Asturias*. Madrid 1981.

RATO Y HEVIA, A., *Carta en Bable que dirigió al Excelentísimo Sr. Presidente de la Real Academia Española*. Madrid 1895; reed. LLAA 23 (1987).

ABREVIATURES

ARB = *Actas de la I Asamblea Regional del Bable*. Madrid, Editora Nacional, 1979.

Archivum = Revista de la Facultad de Filología de la Universidad d'Uviéu (desde 1951).

BAE = Biblioteca de Autores Españoles.

EETT = *Estudios y Trabajos del Seminario de Llingua Asturiana*. Universidad d'Uviéu.

LLAA = *Lletres Asturianas*. Boletín Oficial de l'Academia de la Llingua Asturiana (desde 1981).

NRFH = *Nueva Revista de Filología Hispánica*, México (desde 1940).

Verba = Revista de la Facultad de Filología de la Universidad de Santiago de Compostela (desde 1974).